

KANONSKO-PRAVNE ODREDBE S OBZIROM NA PROMJENU SPOLA

Zdenko Ilić

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
Sveučilišta J. J. Strossmayer u Osijeku
iliczde@gmail.com

UDK:613.885-055.3:27-46
27-74:613.885-055.3
<https://doi.org/10.34075/cs.59.4.2>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 10/2023.

Sažetak

Promjena spola jedna je od aktualnih tema današnjega društva o kojoj se na publicistički način popunjavaju novinski stupci, a mnoge internet stranice je predstavljaju kao „in“ rješenje svih problema povezanih s krizom osobnog i seksualnog identiteta. Cilj ovoga rada nije interdisciplinarna analiza uzrokâ i razlogâ promjene spola kao ni stav društvenih i političkih sustava s njihovom pravnom regulacijom promjene spola. Naša nakana je osobu, koja je već završila postupak promjene spola ili to kani učiniti, staviti pred kanonsko-pravne odredbe te vidjeti ima li ona i dalje ista prava i obveze u Katoličkoj Crkvi koje je imala prije promjene spola, pod pretpostavkom da je već bila krštena. Pri tome ćemo staviti naglasak na tri kanonska staleža – ženidbeni, klerički i stalež posvećenog života i dati odgovor na pitanje je li takva osoba kanonski sposobna za navedene staleže? Također, osvrnut ćemo se i na moguće kanonske posljedice kada netko iz tih staleža promijeni spol nakon što je postao član pojedinih staleža. Nadalje, pozabavit ćemo se i pitanjem omogućuje li kanonska normativa Crkve mogući prostor za takvu osobu u kontekstu pojedinih crkvenih službi. Na koncu ponudit ćemo neka konkretna pojašnjenja što učiniti s osobnim podacima osobe promijenjenog spola povezanih s (ne)mogućim promjenama matičnih podataka crkvenih knjiga.

Ključne riječi: promjena spola, transseksualizam, kanonsko pravo, Crkva, ženidba, klerički stalež, posvećeni život, matica krštenih

UVOD

Prema Knjizi Postanka, Bog je stvorio čovjeka kao muškarca i ženu i zapovjedio im da se plode i množe i napune zemlju (Post 1, 27-28). Ta biblijsko-teološka stvarnost različitosti spolova i njihove bitne uloge prisutna je i jasna u svim kulturama i civilizacijama, sve do danas. Ipak, današnje doba kao da je izgubilo tu praiskon-

sku jasnoću i svrhu opstanka ljudske vrste utemeljenu na biološkoj različitosti spolova s glavnom zadaćom prokreacije. Ponajprije se to vidi u modernim uspjesima medicine koja, igrajući se »svemogućeg«, svoja postignuća zadiranja u ljudsku spolnost kroz mijenjanje naravnog (biološkog) identiteta smatra opravdanim, potrebnim i hvala vrijednim.

Osim medicine, tu su i moderna zakonodavstva raznih država svijeta (među njima i Hrvatska) koje su ozakonile takve postupke priznajući novi identitet i novo spolno obilježje svima onima koji su sada »on«, a ne više »ona« i obratno.

Takav medicinski prijelaz promjene spola posljedica je rodne disforije, kako se službeno zove, te uzrokuje mnoga pitanja na raznim područjima društvene zajednice, kao i na religioznom području, napose kada se radi o Katoličkoj Crkvi.

Glavna je namjera ovog promišljanja analizirati i donijeti konkretne odgovore kakav je stav Crkve prema transseksualizmu i promjeni spola u njezinom kanonsko-pravom uređenju. Koristit ćemo pri tome dva tehnička izraza: transseksualna osoba i promjena spola svjesni da drugi navedeni izraz nije najtočniji. Cilj nam je analizirati takvu osobu i postupak promjene spola u odnosu na sakramente svetoga reda i ženidbe kao i na posvećeni (redovnički) život. Osim navedena dva sakramenta i staleža posvećenog života, promišljat ćemo i o drugim crkvenim službama u okviru jedne župne zajednice i mogućem teološkom i pravnom (ne)sudjelovanju takvih osoba u njihovom crkvenom i pastoralnom djelovanju.

Sva moralna, etička i politička pitanja koja se mogu pojaviti o (ne)dopuštenosti takvih zahvata u ljudsku spolnost te opravdanost istih ostavljamo po strani.

1. OSNOVNE POSTAVKE

Jedan od pionira crkveno-pravnog područja, koji se bavio ovom temom, bio je isusovac Urbano Navarrete, profesor kanonskoga prava na Gregorijani u Rimu. On je davne 1997. objavio izvrstan članak na latinskom jeziku pod nazivom *Transsexualismus et ordo canonicus*.¹

Prof. Navarrete je u tom antologijskom članku obradio temu koja je u to vrijeme bila revolucionarna, provokativna, a mnogima u crkvenim krugovima nepoznata. Zbog toga želimo u kratkim crtama predstaviti sadržaj tog članka koji će, kao što ćemo kasni-

¹ Usp. Urbano Navarrete, *Transsexualismus et ordo canonicus*, u: *Periodica de re canonica*, 1 (1997.), 101-124..

je vidjeti, biti temelj za daljnja kanonsko-pravna postupanja prema transseksualnim osobama od strane Crkve. Nakon uvodnih misli, članak, napisan na 24 stranice, sastoji se od pet naslova: 1. Određivanje spola; 2. Tipologija transseksualnosti; 3. Transseksualnost i ženidba; 4. Transseksualnost i sveti redovi; 5. Transseksualnost i posvećeni život.

U uvodnom dijelu članka prof. Navarrete piše da je (već u ono vrijeme!) sve više slučajeva transseksualnih osoba koje se podvrgavaju kirurškim operacijama kako bi njihov novi spol mogao biti pravno i društveno priznat i kao takav od strane države evidentiran u matičnim knjigama rođenih. Posljedično tome, na kanonskom području Katoličke Crkve stvaraju se velike poteškoće s takvim osobama u kontekstu ženidbe, svetih redova i posvećenog života.²

Zatim u gore spomenutih pet naslova prof. Navarrete detaljno tumači cijelu problematiku i donosi konkretne smjernice u njezinom rješavanju. Navedeni članak postao je temelj za pripremu dokumenta Kongregacije za nauk vjere (današnjeg Dikasterija za nauk vjere), koja je 2000. godine objavila svojevrsnu *Notu*³ o pojedinim kanonskim pitanjima vezanim uz transseksualne osobe i njihovo (ne)moguće pripuštanje sakramentima ženidbe, svetog reda i staležu posvećenog života. Taj dokument poslan je koncem listopada iste godine svim izaslanicima rimskog prvosvećenika Katoličke Crkve kako bi oni biskupima pružili smjernice postupanja od slučaja do slučaja. No kada je postalo jasno da mnogi biskupi još uvijek nisu svjesni postojanja tih smjernica niti su poznavali njezin sadržaj, isti Dikasterij je 2002. poslao *Notu* i svim predsjednicima biskupskih konferencija.

Nota se sastoji od dva dijela: Uvodni dio i Normativni dio. Uvodni dio sastoji se od pet brojeva. Broj 1, citirajući izjavu Kongregacije za nauk vjere o nekim pitanjima seksualne etike *Persona humana*⁴, kaže da je svaka ljudska osoba duboko određena seksualnošću na biološkoj, psihološkoj i duhovnoj razini, a to čini osobu muškarcem ili ženom i time u velikoj mjeri uvjetuje njezin napredak prema zrelosti i djelovanju u društvenoj zajednici.

U broju 2 govori o psiho-seksualnim anomalijama, među koje spada i transseksualizam. Transseksualna osoba je osoba koja je seksualno određena na temelju anatomije, ali koja je uvjerena da

² Usp. U. Navarrete, *Transsexualismus et ordo canonicus*, nav. dj., 101.

³ Usp. Congregazione per la dottrina della fede, *Nota circa alcune questioni canoniche inerenti al transessualismo*, Città del Vaticano, 2000. (=Nota).

⁴ Usp. Kongregacija za nauk vjere, *Persona humana – Ljudska osoba*, Izjava Kongregacije za nauk vjere o nekim pitanjima seksualne etike, II. izdanje, Zagreb 2003., br. 1.

se nalazi u pogrešnom tijelu zbog čega se ponaša ne samo da pripada suprotnom spolu nego nastoji i promijeniti svoj spol na temelju tog uvjerenja. Pod brojem 3 *Nota* donosi pojašnjena fenomena transseksualizma, a u broju 4 objašnjava probleme dopuštenosti i/ili valjanosti takvih osoba u odnosu na ženidbu, sveti red i posvećeni život. Broj 5 naglašava da, unatoč teškim moralnim i kanonskim problemima koji se javljaju u odnosu transseksualna osoba i navedeni kanonski staleži, Crkva ne smije zaboraviti da su i takve osobe stvorene na Božju sliku i priliku te da kršćanska zajednica, a napose crkveni pastiri, prema njima trebaju iskazivati prihvaćanje i milosrđe na njihovu putu psiho-fizičkog sazrijevanja i obraćanja.

Normativni dio *Note* sastoji se od 24 članka raspodijeljenih u pet naslova. Prvi naslov *Temeljni principi* (čl. 1-3) govori o seksualnom identitetu ljudske osobe koja se izriče kroz muški i ženski spol na temelju genetskih, gonadalnih, fenotipskih i psiho-socijalnih obilježja. Kod transseksualne osobe događa se poremećaj između fenotipskih obilježja spola i seksualnog identiteta na temelju vlastitog uvjerenja da pripada suprotnom spolu. Drugi naslov *Valjanost ženidbe transseksualaca* (čl. 4-9) opisuje potrebne uvjete za valjanost ženidbe i izricanje privole kao i administrativno-pravne korake koji se moraju učiniti prije ženidbe. Osim toga, određuje da osobe koje su promijenile spol prije sklapanje ženidbe nisu sposobne za ženidbu, a u slučaju da su i sklopile ženidbu, mora se pokrenuti postupak njezinog proglašenja ništavosti.

Treći naslov *Pripuštanje svetom redu* (čl. 10-17) određuje da samo krštena osoba fenotipskih obilježja muškarca može biti valjana zaređena. Zatim se govori o kvalitetama koje kandidati moraju imati prije ređenja kao i o nepravilnostima i smetnjama koje bi priječile ređenje kao i vršenje primljenih redova, a koje su utvrđene nakon medicinskog i psihijatrijskog vještačenja. Na koncu donose se odredbe što učiniti s klerikom koji se nakon ređenja podvrgnuo promjeni spola.

Četvrti naslov *Pripuštanje staležu posvećenog života* (čl. 18-20) donosi uvjete za primanje u postulat i novicijat u redovničkim ustanovama i u družbama apostolskog života uz odredbe što učiniti s onim članovima koji su promijenili spol nakon primanja u navedene ustanove.

Peti naslov *Upis u župne knjige* (čl. 21) određuje da se promjena spola upisuje u rubriku *Naknadni upisi i bilješke* matične knjige krštenih na temelju valjanog civilnog dokumenta, ali bez ikakve promjene spola ili imena ubilježenih nakon krštenja.

Sažeto, glavne odredbe *Note* su: promjena spola ne mijenja spol osobe u očima Crkve; ne može se mijenjati spol naveden u župnim

maticama krštenih; osobe koje su promijenile spol nemaju pravo vjenčati se, ne mogu biti zaređeni i ne mogu biti pripušteni staležu posvećenog života.

Kao reakcija na *Notu*, Talijanska biskupska konferencija (CEI) poslala je 21. siječnja 2003. jednu Obavijest svim biskupima Italije, u kojoj, između ostalog, piše da, iako je promijenjeno stanje vjernika s građanskim učincima o osobnom identitetu, ono ne mijenja kanonsko stanje – muško ili žensko – definirano po rođenju, stoga se u maticu krštenih ne može upisati nikakva izmjena podataka zbog promjene spola. Ipak, zbog mogućih eventualnih situacija u budućnosti, potrebno je u rubriku *Naknadni upisi i bilješke* matice krštenih napisati da je učinjena promjena spola koja je priznata na svjetovnom području na temelju dokumenta nadležne civilne vlasti uz datum i broj tog dokumenta. Svaki župnik neka sačuva sve dokumente o tome.⁵

Hrvatska biskupska konferencija (HBK), koliko nam je poznato, nije donijela nikakvu uputu ili smjernicu na tu temu. Pomalo čudno da o tako važnoj temi spomenuta konferencija nije ništa donijela u 23 godine od datuma izdavanja dokumenta Dikasterija. Vjerojatno postoje razlozi za to. Bez obzira na stav HBK, postavlja se pitanje jesu li i u kojoj mjeri biskupi HBK upoznati s postojanjem i sadržajem tog dokumenta? Naime, poznavanje sadržaja odredbi *Note* uvelike bi olakšalo biskupima, crkvenim pravnicima i svima onima koji su u pastoralnoj službi (župnici i župni vikari) da znaju ispravno postupiti u susretu s transseksualnim osobama.

2. TERMINOLOGIJA

Kako bismo lakše shvatili svu problematiku kompleksne teme koju obrađujemo, potrebno je definirati pojmove koji slijede prema znanstveno prihvaćenom Hrvatskom obiteljskom leksikonu, Medicinskom leksikonu i Dijagnostičkom i statističkom priručniku za duševne poremećaje.

2.1. Spol (latinski *sexus*, engleski *sex*)

Prema Hrvatskom obiteljskom leksikonu iz 2005., spol je skup anatomskih, fizioloških i psiholoških obilježja po kojima se među jedinkama iste vrste razlikuju mužjaci i ženke.⁶ U hrvatskom Medi-

⁵ Usp. Notificazione della Presidenza della CEI, u: https://www.chiesacattolica.it/wpcontent/uploads/sites/31/2017/02/Notif_Presidenza.pdf (25. 9. 2023.)

⁶ *Hrvatski obiteljski leksikon*, <http://hol.lzmk.hr/clanak.aspx?id=37376> (26. 9. 2023.)

cinskom leksikonu, spol kao zasebni pojam nije naveden nego se pod pojmom *nasljeđivanje spola*⁷, tumači da se genetski spol osobe određuje u trenutku oplodnje. Naime, svaka jajna stanica ima jedan X-kromosom, a spermiji imaju ili X kromosom ili Y kromosom. Nakon oplodnje kombinacija XX kromosoma daje ženski, a kombinacija XY muški spol. Drugim riječima, spol ljudske osobe određen je genetskim obilježjima.

2.2. Rod (latinski *genus*, engleski *gender*)

Definiciju roda ne nalazimo u Medicinskom leksikonu. DSM-5 definira rod kao označavanje javnih (i obično pravno priznatih) uloga u kojima osoba živi kao muškarac ili žena.⁸ Rod je psihološko-sociološki spol ili osobni doživljaj pojedinca koji se može razlikovati od biološkog spola. To razlikovanje roda od spola naziva se i rodna neusuglašenost koja se razlikuje od genetskih (kromosomi), gonadalnih (spolne žlijezde) i fenotipskih (izvanjskih) obilježja ljudske osobe.

2.3. Rodni identitet (engleski *gender identity*)

Rodni identitet osobe ne određuje biološka pripadnost spolu na temelju fenotipskih obilježja nego psihološke, društvene i sociološke kategorije. Tu se pojavljuju određeni poremećaji rodnog identiteta koji se mogu svrstati u tri vrste: poremećaj rodnog identiteta po dobi, po vrsti promjene spola i po seksualnoj orijentaciji. Poremećaji rodnog identiteta po dobi mogu biti u dječjoj, adolescentskoj i odrasloj dobi. Poremećaji po vrsti promjene spola mogu biti transseksualna muška osoba u žensku (transseksualna žena ili MuŽ) ili transseksualna ženska osoba u mušku (transseksualni muškarac ili ŽuM). Poremećaji po seksualnoj orijentaciji mogu biti homoseksualne ili nehomoseksualne orijentacije.⁹

Na toj liniji je i DMS-5 koji tumači da je rodni identitet kategorija socijalnog identiteta iz kojega proizlazi identifikacija osobe kao muške, kao ženske, a ponekad i neke druge kategorije.¹⁰

⁷ *Medicinski leksikon*, Leksikografski zavod, Zagreb, 1992., <https://medicinski.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9376> (25. 9. 2023.)

⁸ Usp. Američka psihijatrijska udruga. *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, peto izdanje*, Jastrebarsko: Naklada Slap, 2014., 451. (=DSM-5).

⁹ Usp. Josipa Bolanča, *Transseksualnost kao interdisciplinarni fenomen*, diplomski rad, Zagreb 2014., 11.

¹⁰ Usp. Američka psihijatrijska udruga. *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, peto izdanje*, Jastrebarsko: Naklada Slap, 2014., 451. (=DSM-5).

2.4. Rodne razlike

Prema DSM-5, spolne razlike su varijacije koje se mogu pripisati reproduktivnim organima osobe i njezinu kromosomskom XX i XY stanju. Rodne razlike su varijacije koje su posljedica biološkog spola i vlastite reprezentacije osobe koja uključuje psihološke, ponašajne i socijalne posljedice pretpostavljenog roda osobe.¹¹

2.5. Rodna disforija

Prema DSM-5, »Rodna disforija označava teškoće koje mogu pratiti neusuglašenost između roda koji osoba doživljava ili iskazuje i onoga koji joj je dodijeljen (dan). Premda neće sve osobe doživjeti teškoće kao posljedicu ovakve neusuglašenosti, mnoge doživljavaju patnju ako im nisu dostupne željene tjelesne intervencije hormoni- ma i/ili kirurškim zahvatima«.¹²

Rodna disforija se može promatrati kroz tri stadija čovjekova odrastanja: kod djece, kod adolescenata i kod odraslih.

2.6. Transseksualac/transseksualnost

Transseksualna osoba je ona osoba koja prema fenotipskim obilježjima pripada muškom ili ženskom spolu, ali koja sebe doživljava kao da pripada drugom spolu. Transseksualac je, prema DSM-5, osoba koja traži ili je prošla socijalnu tranziciju iz muškog u žensko ili iz ženskog u muško uz hormonalnu terapiju i operacijom genitalija.¹³

Na temelju tih pojmova možemo zaključiti da su potrebne dvije bitne karakteristike za govor o transseksualnoj osobi: da u odnosu na kromosome, gonade, fenotip i fiziologiju, osoba pripada jednom ili drugom spolu u potpunoj biološkoj određenosti; i da ta osoba u dubini svoje svijesti doživljava sebe kao da pripada suprotnom spolu od onoga koji fenotipski i fiziološki znakovi jasno pokazuju. Drugim riječima: prisutna je potpuna disocijacija ili rascjep u osobi između fenotipske stvarnosti njezinog spola i njezine vlastite psihološke percepcije seksualnog identiteta.¹⁴

¹¹ Isto, 15.

¹² Isto, 451.

¹³ Isto, 451.

¹⁴ Usp. U. Navarrete, *Transexualismus et ordo canonicus*, nav. dj., 105.

3. KANONSKO PRAVO I TRANSSEKSUALNOST

Transseksualnost, u kontekstu kanonskog prava, promatrat ćemo kroz tri crkvena staleža: ženidbeni stalež, klerički stalež i stalež posvećenog života, odnosno redovništvo. Cilj je istraživanja ponuditi odgovor na pitanje je li kanonski moguće da jedna transseksualna osoba pristupi u neki od navedenih staleža? Odgovor će ići u dva smjera. Prvi će se odnositi na transseksualnu osobu koja je već učinila hormonsku terapiju i promijenila spol prije ulaska u neki od gore navedenih staleža. Drugi će se odnositi na tu istu osobu koja već pripada nekim od tih staleža, a namjerava učiniti korak promjene spola ili je to već učinila.

Dakle, imamo tri kanonska staleža i ukupno šest temeljnih pitanja na koje trebamo dati odgovore. Pitanja su sljedeća:

1. Može li jedna transseksualna osoba prije promjene spola sklopiti valjanu ženidbu u Katoličkoj Crkvi?
2. Kakva je ženidba transseksualne osobe koja promijeni spol nakon sklopljene ženidbe?
3. Može li jedna transseksualna osoba prije promjene spola biti pripuštena ređenju u Katoličkoj Crkvi i hoće li ređenje biti valjano?
4. Je li valjano ređenje transseksualne osobe koja nakon ređenja promijeni spol i što učiniti s njom?
5. Može li jedna transseksualna osoba prije promjene spola postati osoba posvećenog života u Katoličkoj Crkvi?
6. Što učiniti s transseksualnom osobom koja nakon zavjeta promijeni spol?

3.1. Ženidbeni stalež

Na temelju *Opće deklaracije o ljudskim pravima* iz 1948. godine, jedno od temeljnih ljudskih prava svake punoljetne muške i ženske osobe je i pravo na ženidbu (*ius connubium*) i na osnivanje obitelji bez ikakvog rasnog, građanskog ili vjerskog ograničenja.¹⁵ To znači da se nikoga ne može i ne smije spriječiti da ostvari pravo na ženidbu osim ako nije sigurno utvrđeno da nije sposoban ostvariti to pravo.

Katolička Crkva pak za valjano sklapanje ženidbe traži da se ostvare svi bitni kanonski elementi za ostvarivanje tog prava kao što su: heteroseksualnost odnosno jedna muška i jedna ženska osoba koji kane sklopiti ženidbu (kan. 1055, § 1), navršenih šesnaest godina za mušku, a za žensku osobu navršenih četrnaest godina života (kan. 1083, § 1), naravna sposobnost stranaka za taj sakra-

¹⁵ Usp. *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, čl. 16, u: NN 12/2009.

mentalno-pravni čin (kan. 1095), pravna sposobnost ili odsutnost zapreka (kan. 1073) te stvarno izricanje privole (kan. 1057) vanjskim i zakonitim očitovanjem (kann. 1104, 1108).

Ovdje nas zanima naravna sposobnost, odnosno subjektivni uvjeti stranaka koji su potrebni za valjano sklapanje ženidbe, a nalazimo ih odredbama kan. 1095, br. 1-3. Prema tom kanonu, da bi osoba bila naravno sposobna za ženidbu traži se da je dovoljno sposobna služiti se razumom (br. 1); da ne boluje od teškog manjka prosuđivanja (br. 2) i da nema psihičkih nedostataka (br. 3). Upravo pod vidom tog kanona promatrat ćemo transseksualnu osobu i njezinu (ne)sposobnost za valjano sklapanje ženidbe razlikujući slučajeve u kojima nije došlo do kirurške operacije promjene fenotipskih spolnih karakteristika od slučajeva u kojima je takva operacija već izvedena.

Promjena spola kirurškim zahvatom ili izjavom o životu u drugom rodnom identitetu regulirana je Zakonom o državnim maticama RH u kojem piše da se promjena spola upisuje u maticu rođenih na temelju mišljena nadležnog tijela o promjeni spola ili na temelju izjave o životu u drugom rodnom identitetu. Izvadci matica izdaju se prema podacima koji se u trenutku izdavanja nalaze u matičnoj knjizi rođenih.¹⁶ Prema tome, službeni izvadak iz knjige rođenih je javni dokument na temelju kojega se mijenjaju i svi ostali osobni dokumenti: osobna iskaznica, putovnica, vozačka dozvola i slično.

Kod »prijave« vjenčanja mjerodavnom župniku, potrebno je donijeti i odgovarajuće dokumente na temelju kojih se može utvrditi identitet i spol osobe. Župnik će tada uvidom u maticu krštenih provjeriti ne samo krštenje osobe nego i njezin spol. Ako se spol iz matice krštenih ne podudara sa spolom aktualnog civilnog dokumenta, više je nego očito da takva osoba nije sposobna za valjano sklapanje ženidbe u Crkvi.

Međutim, ovdje se može dogoditi još jedan scenarij: što ako se radi o transseksualnoj osobi koja se nije podvrgnula promjeni spola i nije tražila promjene podataka u matičnoj knjizi rođenih zbog života u drugom rodnom identitetu, a ipak traži sklapanje ženidbe pod pretpostavkom s osobom suprotnog spola? Ili takva osoba župniku prešuti i ne kaže mu da ima poteškoća sa svojim spolnim identitetom? Ima li u takvoj situaciji župnik pravo uskratiti sklapanje ženidbe i tražiti stručno mišljenje liječnika ili psihijatra?

Prema mišljenju prof. Navarrete, čak i ako je opće poznato da je ta osoba transseksualna, župnik nema pravo zahtijevati liječnič-

¹⁶ *Zakon o državnim maticama*, pročišćeni tekst zakona NN 96/93, 76/13, 98/19, 133/22 na snazi od 01.01.2023., čl. 9a, 42.

ki i/ili psihijatrijski pregled niti može uskratiti sklapanje ženidbe. Ovdje prevladava pravo osobe na ženidbeni stalež, a to pravo mora biti zaštićeno sve dok se ne dokaže uvjerljivim argumentima da nije sposobna ostvariti to pravo (usp. kan. 1058).

Međutim, što učiniti ako izvanjsko ponašanje takve osobe, njezino oblačenje, govor i ponašanje ne daju nikakve znakove transseksualnog ponašanja, a ona se iznutra, u svojoj nutrini osjeća da pripada suprotnom spolu, a sve to prešuti? Može li tada župnik nastaviti sa svim propisanim kanonskim koracima koji slijede prije sklapanja ženidbe? Ako transseksualna osoba nije učinila kirurški zahvat promjene spola prije vjenčanja, župniku će biti vrlo teško dokazati je li ona sposobna ili ne za sklapanje ženidbe osim ako je, nakon što je završio propisane istrage i druge postupke koji mu se u tom slučaju čine prikladni, s uvjerljivim argumentima na izvanjskom području utvrdio da će ženidba, koja se namjerava sklopiti biti ništavna (kan. 1066: »Prije sklapanja ženidbe mora se utvrditi da se ništa ne protivi njezinu valjanom i dopuštenom sklapanju.«).¹⁷

Ipak, na temelju gore spomenute *Note* Dikasterija za nauk vjere, u tijeku postupka za ženidbu župnik je dužan tražiti medicinsko i psihijatrijsko mišljenje koje treba dati odgovor na pitanje je li osoba koja kani sklopiti ženidbu teško pogođena transseksualizmom. Ako je odgovor stručnog vještačenja negativan, odnosno ako transseksualizam u konkretnom slučaju nije težak i nepovratan, tada se takva osoba ne smatra nesposobnom za valjano sklapanje ženidbe. U slučaju da dvojba i dalje traje, prevladava pravo na sklapanje ženidbe.¹⁸

3.2. Promjena spola prije sklapanja ženidbe

Nesposobnost transseksualne osobe nakon promjene spola za valjano sklapanje ženidbe očituje se u tri bitna elementa. Prvi element je nedostatak psihičke stabilnosti za sklapanje ženidbe. Naime, osoba se zbog svog unutarnjeg psihičkog stanja i uvjerenja podvrgnula radikalnom koraku promjene biološkog spola kirurških zahvatom očekujući da će tim zahvatom riješiti svoje psiho-afektivno stanje i svoj spolni identitet. Na temelju kan. 1095, br. 3, ona je je zbog psihičke naravi nesposobna za preuzimanje bitnih ženidbenih obveza i samim time za valjano sklapanje ženidbe.¹⁹

¹⁷ Usp. Urbano Navarrete, *Transsexualismus et ordo canonicus*, nav. dj., 113.

¹⁸ Usp. Congregatione per la dottrina della fede, *Nota*, nav. dj. art. 6, §§ 1-3.

¹⁹ Na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Đakovu 27. studenoga 2022. održan je međunarodni znanstveni simpozij na temu *Identitet muškarca u svjetlu suvremenih rasprava o spolu i rodu*, u suorganizaciji s Katoličkim sveučilištem Péter Pázmány u Budimpešti. Na tom simpoziju održala je izlaganje i doc. dr. sc.

Drugi element, koji transseksualnu osobu čini nesposobnom za valjano sklapanje ženidbe, jest nedostatak heteroseksualnosti. Iako je takva osoba izvanjski promijenila spol, ona je u svom ontološkom bivstvu i dalje osoba istog spolnog identiteta. Drugim riječima, ako se radi o muškarcu koji je sada žena te želi sklopiti ženidbu s drugim muškarcem, on to ne može učiniti jer bi se radilo o sklapanju ženidbe između dvojice muškaraca. Isto vrijedi i za ženu koja je sada muškarac. Prema kan. 1055, § 1 ženidbu u Katoličkoj Crkvi može sklopiti jedna muška i jedna ženska osoba. Kod transseksualne osobe nedostaje suprotni spol (*alteritas sexus*), budući da kirurške operacije nisu promijenile njegov ontološki seksualni identitet. Došlo je samo do fenotipskih promjena, dok je genetska, kromosomska i gonadna struktura ostala bitno nepromijenjena. Stoga, ako muškarac koji je postao žena, pokuša ženidbu s drugim muškarcem, u biti pokušava sklopiti ženidbu između dva muškarca. Ako žena koja je sada muškarac, pokuša ženidbu sa ženom, ženidba se zapravo pokušava između dvije žene.²⁰

Treći element nesposobnosti transseksualne osobe leži u njezinoj spolnoj nemoći za bračni čin ili bračnu kopulu. Već smo naglasili da je ženidba zajednica jedne muške i jedne ženske osobe koje se sebe potpuno predaju i prihvaćaju te je ona po svojoj naravi usmjerena k rađanju i odgajanju potomstva (kan. 1055). Potpuno uzajamno predavanje i primanje uključuje sjedinjenje supružnika u jedno tijelo preko spolnog čina (spolnom suradnjom) koji spada na bit i cjelovitost ženidbe (1096, § 1). Stoga je stanovita spolna suradnja bračnih drugova preduvjet za mogućnost rađanja i odgajanja potomstva u ženidbenoj zajednici. Ukoliko supružnici ne mogu izvršiti spolni čin zbog razloga fizičke ili psihičke naravi, oni, prema kanonskom nauku, imaju zapreku te se smatraju nesposobnima za valjano sklapanje ženidbe. Ovdje se radi dakle o zapreci spolne nemoći koju nazivamo *impotentia coeundi*, a očituje se u nemoći bračnih supružnika za bračnu kopulu ili bračni čin.

Lucija Boljat na temu: »Transseksualizam i ništavnost ženidbe.« Između ostalog, dr. Boljat je rekla da je na crkvenom sudu u parnici za proglašenje ništavnosti ženidbe nužno dokazati da se radi o stvarnoj nesposobnosti osobe za sklapanje ženidbe, koja mora biti sigurna, teška, prethodna i trajna. Stoga je nužno sudjelovanje sudskog stručnjaka psihologa i/ili psihijatra, koji će na temelju spisa parnice i razgovora s osobom uz upotrebu potrebnih testova izraditi svoje stručno mišljenje rasvjetljavajući sucima konkretnu situaciju suodnosa sklapanja ženidbe i navodne nesposobnosti. Njezino izlaganje, kao i sva izlaganja predavača tog simpozija bit će objavljena u Zborniku radova koji bi trebao izaći iz tiska koncem listopada ove godine.

²⁰ Usp. Urbano Navarrete, *Transsexualismus et ordo canonicus*, nav. dj., 114-115.

Sam Zakonik iz 1983. ne govori izričito u čemu se sastoji bračna kopula. Ona se može izvući iz kan. 1061, § 1 u kojem se govori kada je ženidba izvršena: »... ako su ženidbeni drugovi međusobno na ljudski način izvršili bračni čin po sebi prikladan za rađanje djece, prema kojemu je po svojoj naravi usmjerena ženidba i kojim ženidbeni drugovi postaju jedno tijelo«. Osobe koje nisu sposobne na ljudski način (*humano modo*) izvršiti bračni čin po sebi prikladan za rađanje djece, nisu po samoj svojoj naravi sposobne za valjano sklapanje ženidbe. Za izvršenje bračnog čina od muške osobe traži se erekcija, penetracija i ejakulacija, a od ženske osobe primanje penisa u vaginu i izbacivanje sjemene tekućine u vaginu.²¹

U slučaju transseksualne žene (MuŽ) imamo ništa drugo nego šupljinu umjetno izgrađenu u muškom tijelu nalik vagini, koja, ipak, nije vagina. Kod transseksualnog muškarca (ŽuM) meso koje je izgrađeno u obliku penisa nije prirodni organ za bračnu kopulu. Prema tome, oboje su nesposobni za bračni čin potreban za izvršenje sklopljene ženidbe.²²

3.2.1. Promjena spola nakon sklopljene ženidbe

Sljedeći scenarij odnosi se na transseksualnu osobu koja je već sklopila ženidbu s osobom biološki suprotnog spola koja neposredno nakon vjenčanja ili tijekom ženidbenog života svojim ponašanjem ili odijevanjem pokazuje jasne i nedvojbene znakove transseksualnosti, možda čak i razmišlja o promjeni spola ili je to i ostvarila. Kako reagirati i što učiniti u takvim slučajevima?

Čini nam se da bi odgovor na to pitanje mogao ići u dva smjera. Prvi se odnosi na vrijeme kada su se počeli očitovati znakovi promjene ponašanja transseksualne osobe nakon sklopljene ženidbe i njezinim eventualnim nastojanjima da kirurški promijeni spol. Ukoliko se to očitovalo neposredno nakon sklopljene ženidbe ili u prvim tjednima/mjesecima ženidbenog života, pravna pretpostavka je da je rodna neuravnoteženost postojala već u vrijeme sklapanja ženidbe. Tada postoji opravdana dvojba u valjanost sklopljene ženidbe koja se može razriješiti pokretanjem postupka ništavosti ženidbe na crkvenom sudu.

Ako je prošlo više godina od dana sklapanja ženidbe, a takva osoba se i dalje osjeća »zarobljenom u tuđem tijelu«, treba joj pružiti svu duševnu i duhovnu pomoć da prihvati sebe takva kakva jest kako bi sačuvala svoj ženidbeni zajednički život i zajedno sa svo-

²¹ Nikola Škalabrin, *Ženidba*. Pravno-pastoralni priručnik, Đakovo 1995., 136-137.

²² Usp. Urbano Navarrete, *Transsexualismus et ordo canonicus*, nav. dj., 115.

jim supružnikom živjela zajednicu svega života »u odboru i zlu, u zdravlju i bolesti«.

Osim znakova transseksualnog ponašanja za vrijeme trajanja ženidbenog života, ipak se može dogoditi da takva osoba na koncu promijeni spol, a već je prošlo više godina od datuma vjenčanja. Može li ona i dalje ostati u ženidbenoj zajednici odnosno je li sklopljena ženidba valjana sklopljena? Na prvi dio pitanja odgovor je negativan jer ne mogu dvije osobe »istoga spola« nastaviti živjeti zajedno u kršćanskoj ženidbi. Kada se radi o dvojbenoj valjanosti takve ženidbe, crkveni suci će imati tešku zadaću o procjenjivanju dokaza i iskaza na temelju kojih bi izrekli pozitivnu presudu i poništili tako sklopljenu ženidbu. Sve dok se to ne dogodi, primjenjuje se načelo *favor iuris*: »ženidba treba da se smatra valjanom dok se ne dokaže protivno.« (kan. 1060).

4. TRANSSEKSUALNOST I SVETI REDOVI

Drugi crkveni stalež o kojem želimo progovoriti je stalež svetog reda. I ovdje se rađaju dva pitanja: Može li takva osoba primiti svete redove ili biti zaređena? Može li vršiti primljene svete redove nakon što se ustanovi da je transseksualna? Za razliku od ženidbenog staleža, kod kleričkog staleža ne postoji pravo na primanje i vršenje svetog reda, nego je potrebno ispuniti određene preduvjete koje je Crkva odredila za one koji kane poći tim putem. Stoga kod primanja svetih redova ne radi se samo o sposobnosti kandidata za iste nego i o njegovoj prikladnosti. Na temelju te postavke, donosimo odgovore na postavljena pitanja.

4.1. Transseksualnost i primanje svetih redova

Prema teološkom nauku Crkve i kanonskoj odredbi Zakonika, za valjano sveto ređenje traže se dva uvjeta: da je osoba krštena i da je muškog spola (usp. kan. 1024). Put do ređenja propisan je duhovnim i intelektualnim odgojem i obrazovanjem u velikom sjemeništu. Da bi neki mladić bio primljen u veliko sjemenište i krenuo prema svećeništvu, traže se i određene osobine koje su propisane u kan. 241:

- a) Ljudske i ćudoredne vrline kao što su: uljudnost, vjernost preuzetim obvezama, osjećaj za pravdu, za prijateljstvo, ispravni i stalozneni osjećaj za slobodu, aktivan temperament, sposobnost suradnje s drugima.

- b) Duhovne vrline: ljubav prema Bogu i bližnjemu, nadnaravni osjećaj prijateljstva, prokušana uzdržljivost, osjećaj crkvenosti, osjećaj pastoralne brige.
- c) Umne vrline: sposobnost pravog i zdravog prosuđivanja, dovoljna intelektualna sposobnost za teološki studij.
- d) Tjelesno i duševno zdravlje: s obzirom na ove karakteristike, moguće je posredovanje liječnika i psihologa. Ipak, ovdje treba poštivati odredbu kan. 220, kojim se štiti dobar glas i pravo na intimu. U svakom slučaju, radi svrhe primanja u veliko sjemenište, tko pristane na medicinsko-psihološke provjere, prihvaća također da iz njih mogu nastati teški razlozi zbog kojih bi eventualno bili neprikladni za svećenički život. U suprotnome, nemoguće bi bilo primijeniti kan. 241 s obzirom na provjeru osobina onoga koji kani ići putem prema svećeništvu.
- e) Prava nakana, odnosno ispravna i slobodna volja. Naime, ta prava nakana očituje se u volji kojom molitelj moli da bude primljen u veliko sjemenište s nakanom služiti Bogu i Crkvi.
- f) Osim toga, traži se i psiho-afektivna zrelost, napose na spolnom području, koja se očituje u ispravnom odnosu prema osobama i jednog i drugog spola. (usp. RFIS 63, 84, 94, 111, 191-196).²³

Želimo se ukratko zaustaviti na izrazu muškarac (*vir*) i psiho-afektivnoj zrelosti kao prijeko potrebnim preduvjetima za valjanost ređenja. Zakonodavac je u kan. 1024. odredio da za valjano ređenje kandidat pripada muškom spolu (biološka datost). Ako kandidat ima određenih dvojbi s obzirom na svoj seksualni identitet, kao što je to slučaj s transseksualnom osobom (psihološka datost), mjerodavni poglavari, uz pomoć stručnjaka, donose konačnu odluku o njegovu ne samo pripuštanju na ređenje nego već i o samom primanju u sjemenište (usp. kann. 1025, 1029, 1030, 1051). Takva osoba nije prikladna za život u celibatu ni za obavljanje svećeničke službe.²⁴ Kanonskim jezikom rečeno, transseksualna osoba nepravilna je za primanje redova (kan. 1040) i pripada u kategoriju nepravilnih za ređenje prema odredbi kan. 1041, 1°: »onaj koji boluje od bilo kojeg oblika ludila ili druge duševne bolesti zbog koje je on, nakon

²³ Usp. Congregazione per il clero, *Il Dono della vocazione presbiterale. Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*, Città del Vaticano, 8. dicembre 2016. Iako je dokument objavljen 2016. prema kojem sve biskupske konferencije trebaju napraviti narodnu *Uredbu o svećeničkom odgoju i obrazovanju* te uskladiti statute svih velikih sjemeništa, Hrvatska biskupska konferencija do danas to nije učinila.

²⁴ Usp. Giacomo Incitti, I requisiti per l'accesso al sacramento dell'ordine, u: Associazione canonistica italiana, *Il sacramento dell'ordine*, XXXVII Incontro di Studio, Borca di Cadore (BL), 29 giugno – 2 luglio 2010, 66-67.

što se posavjetovalo sa stručnjacima, smatraju nesposobnim za obavljanje te službe».

Crkvene odredbe vezane uz određivanje duševnog zdravlja, koje se očituje i u psiho-afektivnoj zrelosti kandidata, mijenjale su se kroz zadnjih pedeset godina. Tako je Kongregacija Sv. Oficija izdala jednu *Opomenu* 1961., koja se u biti protivi psihoanalitičkim utvrđivanjima za pripuštanje svetim redovima i redovničkom zavjetovanju (X. OCHOA, *Leges Ecclesiae*, III., br. 2999, stupac 4223). Nasuprot tome, Kongregacija za katolički odgoj izdala je 2008. *Smjernice za korištenje psihološke struke u primanju i odgoju svećeničkih kandidata*.²⁵ Prema tim Smjernicama, Crkva ima pravo i dužnost utvrditi kandidatovu sposobnost i prikladnost za svete službe na temelju njegove psihološke procjene ali tek uz prethodan, izričit, informiran i slobodan pristanak kandidata. U slučaju da kandidat odbije psihološko savjetovanje, poglavari ne smiju vršiti pritisak na njega nego se trebaju osloniti na vlastita znanja i prosuđivanja kandidatove sposobnosti (Br. 11-12).

4.2. Transseksualnost nakon primljenih svetih redova

Hipotetski govoreći, moguće je da za vrijeme odgoja i obrazovanja u velikom sjemeništu kandidat za svete redove ne pokazuje nikakve znakove koji bi ukazivali na njegov dvojben spolni identitet te ima iskrenu nakanu zaređiti se. Budući da je kršten i muškarac, valjano je zaređen. Što učiniti s tim klerikom i njegovim vršenjem svetog reda ako se nakon ređenja očituje transseksualni poremećaj u njegovu ponašanju pa čak i promjenom spola operativnim zahvatom?

Kao prvo, treba početi od temeljnog kanonskog načela da »Sвето ređenje, jednom valjano primljeno, nikad ne postane nevaljano.« (kan. 290). Ipak, čini nam se da se ovdje mogu pojaviti određene dvojbe o valjanosti ređenja. Prema mišljenju prof. Navarrete, ako se takav klerik nije podvrgnuo kirurškim operacijama i nije dao skandal svojim načinom ponašanja, on je valjano zaređen i može nastaviti vršiti svetu službu. Njegovo unutarnje uvjerenje ili osjećaj da on nije muškarac već žena ni na koji način ne mijenja objektivnu i ontološku stvarnost. Stoga se samo po sebi ne pojavljuju poteškoće.²⁶

²⁵ Usp. Kongregacija za katolički odgoj, *Smjernice za korištenje psihološke struke u primanju i odgoju svećeničkih kandidata*, Zagreb, 2009.

²⁶ Usp. Urbano Navarrete, *Transsexualismus et ordo canonicus*, nav. dj., 119-120.

Međutim, *quid faciendum* ako isti nakon ređenja, nebitno koliko je vremena prošlo, svojim ponašanjem, odijevanjem pa čak i govorom javno progovori da pripada ženskom spolu i da namjerava promijeniti spol? U tom slučaju treba primijeniti kan. 1044, § 2, 2° i zabraniti mu vršenje svetih redova: »onomu koji boluje od ludila ili druge duševne bolesti o kojoj se govori u kan. 1041, br. 1, dok mu ordinarij, pošto se posavjetuje sa strukom, ne dopusti vršenje toga reda«. Ako se radi o kleriku koji je župnik, a ne želi se odreći svoje službe, tada treba primijeniti kan. 1740-1741 i ukloniti ga sa službe. Osim toga, tom kleriku treba pružiti i svu moguću psihološku i duhovnu pomoć.

Puno teža je situacija s klerikom koji se podvrgnuo kirurškoj operaciji promjene spola. U tom slučaju se primjenjuje već spomenuti kan. 1044, § 2, 2°, zabranjuje mu se vršenje svetog reda, a njegov ordinarij treba pokrenuti postupak gubitka kleričkog staleža i oprosta od celibata pa čak i protiv volje dotičnog klerika.

5. TRANSSEKSUALNOST I POSVEĆENI ŽIVOT

Poteškoće se mogu pojaviti i u posvećenom ili redovničkom životu kojemu transeksualna osoba želi pristupiti. Je li to moguće, u kojoj fazi pripreme na takav stalež i na koji način, pitanja su na koja želimo dati konkretne odgovore.

5.1. Promjena spola prije zavjetovanja

Da bi neki kandidat bio primljen u ustanovu posvećenog života ili družbu apostolskog života, mora ispuniti određene kanonske preduvjete i imati potrebne osobine navedene u kan. 642-645. Prema tim kanonima, u ustanovu mogu biti primljeni samo oni koji su zdravi, imaju traženu dob, prikladne sposobnosti i osobnu zrelost da prihvate takav stil života. Utvrđivanje zdravlja (fizičkog i psihičkog), prikladnih sposobnosti i zrelosti može se provjeriti, ako je potrebno, uz pomoć stručnjaka, obdržavajući propis kan. 220, to jest uz dužnu zaštitu dobrog glasa i prava bilo koje osobe da štiti svoju intimu (kan. 642). Osim toga, prepušta se vlastitom pravu svake ustanove da odredi i druge smetnje ili uvjete za primanje u novaštvo (kan. 643, § 2).

Ovdje treba imati na umu još jedan element koji priječi ulazak u ustanovu i novicijat, a to je prijevara (*dolus*). Ako transeksualna osoba zna za svoj poremećaj, a to nikome ne otkrije, pa ni poglavaru ustanove, njezino primanje u novicijat bit će nevaljano (kan.

643 §1, 4°). Ukoliko se poremećaj otkrije za vrijeme trajanja novash-tva, takva osoba ne može biti pripuštena privremenim zavjetima i mora biti otpuštena iz ustanove (kan. 653, § 2; 655, 4°, 689, § 2).

Dakle, ako transseksualna muška osoba želi postati član ustanove posvećenog života ili družbe apostolskog života, ne može biti primljena i na nju se primjenjuje sve ono što smo rekli kod primanja u veliko sjemenište i pripuštanja svetom ređenju. Ako je pak riječ o transseksualnoj ženskoj osobi, ona nije prikladna za posvećeni (redovnički) život na temelju općeg prava i posebnog prava svake ustanove. Ista pravila primjenjuju se i na transseksualnu osobu koja je promijenila spol prije ulaska u jednu od navedenih ustanova.

5.2. Promjena spola nakon zavjetovanja

Imamo još jedan mogući scenarij: što učiniti s redovnikom ili redovnicom koji su već primili zavjete nakon kojih se otkrije poremećaj transseksualnosti bilo u ponašanju neprikladnom za posvećeni život bilo u želji za promjenom spola?

Viši poglavari ustanove su ti koji moraju reagirati i djelovati vođeni kanonskim odredbama, vlastitim pravom, razboritošću i kršćanskim milosrđem.

Ako se radi o redovniku koji nije klerik (časni brat) ili redovnici, poglavari ih najprije trebaju savjetovati da sami zatraže napuštanje ustanove, što bi bilo rješenje bez većih loših posljedica za obje strane. Može se dogoditi da takav član ne želi svojevóljno napustiti ustanovu. Tada poglavari moraju primijeniti kanonske odredbe i otpustiti ih iz ustanove na temelju više razloga: zbog duševne bolesti koja ih, po sudu stručnjaka, čini neprikladnim za život u ustanovi; zbog ustrajne neposlušnosti prema zakonitim poglavarima (689, § 2) i zbog velike sablazni koja je nastala zbog takvog ponašanja ili radikalnog čina promjene spola (kan. 696, § 1). Pri tome poglavari ne smiju zaboraviti na pravičnost i evanđeosku ljubav prema članu koji se odvaja od ustanove (kan. 702, §2).

Ostaje zamršenije pitanje što učiniti s redovnikom klerikom? Moguća su tri rješenja. Prvo: nakon zakonitog otpuštanja iz ustanove sam će zatražiti gubitak kleričkog staleža (kan. 290, 3°). Drugo: ako to ne želi, a zakonito je otpušten iz ustanove, ne može vršiti svete redove dok ne nađe dobronamjernog biskupa koji će ga primiti ili mu dopustiti vršenje svetog reda (kan. 701). Osobno dvojimo da će se to ostvariti u praksi zbog težine slučaja. Treće rješenje je, prema mišljenju prof. Navarrete, da ga se ostavi u ustanovi koja će se lakše nositi s neobičnim zahtjevima slučaja unutar zidina vlastite kuće nego u dijecezanskom životu. Štoviše, čak i u slučaju da

redovnik klerik odbija poslušnost, da ne želi promijeniti mišljenje i da kirurški promijeni spol, ne može biti otpušten iz ustanove. Mora se utvrditi u kojoj mjeri je psihički poremećaj umanjio njegovu sposobnost donošenja odgovorne i razumske odluke.²⁷

Ne dovodeći u sumnju stručnost i autoritet navedenog profesora, treće rješenje nam se čini neobičnim, pa čak i dvojbenim, napose ako pogledamo čl. 20 gore spomenute *Note* prema kojemu takav klerik-redovnik ili redovnica moraju biti otpušteni iz ustanove. U tim slučajevima treba se obratiti na Svetu Stolicu.

6. MATIČNE KNJIGE I SUDJELOVANJE U ŽIVOTU CRKVE

U slučaju da je osoba nakon krštenja promijenila spol, smiju li se njezini podatci u matičnoj knjizi krštenih mijenjati (ime i spol)? Prema čl. 21 *Note* Kongregacije za nauk vjere, odgovor na to pitanje je negativan. To znači da se ne smije mijenjati već prije upisano ime krštenika kao niti prije upisani spol. Jedino što se smije i treba upisati u rubriku *Naknadni upisi i bilješke* matice krštenih jest civilni dokument, priznat od strane države, kojim se potvrđuje promjena imena i spola. Naravno da kod izdavanja novog krsnog lista i ti podatci moraju biti upisani u za to predviđenu rubriku.

U praksi i životu Crkve može se pojaviti još jedan problem: što učiniti kada transseksualna osoba, koja je promijenila spol, zatraži krštenje, a da o tome prešuti pred župnikom, a donijela je valjane civilne dokumente? Ili se još nije podvrgla kirurškoj operaciji? Hoće li biti krštena i koji će se spol upisati – onaj civilni ili?

Odgovore ćemo potražiti u Zakoniku iz 1983. Prema odredbi kan. 843, § 1, tri su preduvjeta da se nekomu podijeli neki od sakramenata: da ih prikladno mole; da su ispravno raspoloženi i da im se pravom to ne zabranjuje. Pravni izraz *prikladno mole* odnosi se na vrijeme, mjesto i okolnosti podnesene molbe za primanje sakramenta. Biti *ispravno raspoloženi* znači da su spremni i da žele prihvatiti ono što se od Crkve dotičnim sakramentom prima. Treći preduvjet je da im se *pravom ne zabranjuje* primanje sakramenata: npr. u slučaju izopćenja ili zabrane bogoslužja, na temelju sudske presude, zbog javnog napuštanja crkvenog zajedništva, javnog ispovijedanja materijalizma ili ateizma, javnog konkubinata, itd.²⁸

²⁷ Usp. Urbano Navarrete, *Transexualismus et ordo canonicus*, nav. dj., 123

²⁸ Usp. Nikola Škalabrin, *Posvetiteljska služba Crkve*, skripta, Đakovo, 2010., 9.

Iz tog prava na primanje sakramenata (usp. kan. 217) proizlazi i obveza pastira duša (*pastores animarum*) da ih priprave na primanje istih evangelizacijom i katehetskom poukom (kan. 843, § 3), a vjernici su pak pozvani živjeti u skladu s evanđeoskim naukom (kan. 217).

Da bi jedna osoba postala član Crkve, potrebno je da primi krštenje. Krštenje može primiti svaka osoba i samo osoba koja još nije krštena (kan. 864). Ako se radi o odrasloj osobi, prema kan. 865, prije je potrebno da je očitovala volju da se krsti; da je dovoljno poučena u vjerskim istinama i kršćanskim obvezama; da je tijekom katekumenata prokušana u kršćanskom životu i da se pokaje za svoje grijeha (kan. 865, § 1).

Na temelju svih tih kanonskih odredbi vraćamo se na gore postavljeno pitanje s namjerom davanja odgovora: može li odrasla transseksualna osoba biti krštena u Katoličkoj Crkvi?

Svaka nekrštena osoba može biti krštena. Crkva nije govorila dalje od toga, bez obzira je li osoba transseksualna ili ne. Bitno je da odrasla osoba, koja podnosi molbu, bude u potpunosti svjesna posljedica i odgovornosti. Ako prihvati nauk Crkve, možemo ju krstiti. Ako se radi o transseksualnoj osobi, koja je već promijenila spol, treba vidjeti kako živi s tim i kako ju doživljava njezina obitelj, prijatelji i društvena zajednica. No ako se radi o osobi koja se nalazi u periodu hormonske terapije, možda je moguće zaustaviti njezin krajnji cilj – kirurški zahvat. Svećenik, kojemu se javi s nakanom primanja krštenja, treba kroz razgovor, savjetovanje i pripravu potaknuti takvu osobu da prihvati svoj biološki spolni identitet.

Temeljno pitanje ostaje i dalje neodgovoreno: kako sve to spojiti s katoličkom naukom i praktičnim vjerničkim životom? Ako osoba ne može ili nije spremna prihvatiti sve ono što Crkva i kanonski nauk od nje traži, tada imamo pravo odbiti krštenje jer bi to bilo u suprotnosti sa svim onim što iz krštenja proizlazi.

Ako prihvati i bude krštena, je li moguće, barem na pastoralnom području, ako ne u normativno-pravnom, predvidjeti prostora za transseksualne osobe u životu Crkve i njezinim pojedinim službama kao što su biti kum/kuma na krštenju ili potvrdi? Ili biti lektor, akolit, član župnog pastoralnog ili župnog ekonomskog vijeća i obavljati neku od drugih službi jedne župne ili biskupijske zajednice?

Ponašanje transseksualne osobe javno otkriva stav koji je suprotan moralnom zahtjevu rješavanja problema oko vlastitog spolnog identiteta, stoga je očito da takva osoba ne posjeduje potrebne osobine u skladu s vjerom koja se traži za navedene crkvene

službe. To nije diskriminacija, već samo priznavanje objektivnog nedostatka osobinâ koji su prijeko potrebne za preuzimanje navedenih crkvenih službi. U tom slučaju postavlja se u dvojbu i opravdanost krštenja, zar ne?

Osim stava i nauka Katoličke Crkve, neke druge crkvene zajednice, kao što je npr. Anglikanska Crkva Engleske (*The Church of England*), potpuno drugačije je riješila ovu problematiku. Ona je u prosincu 2018. objavila dokument pod nazivom *Pastoralne smjernice za uporabu zajedno s potvrdom krsne vjere u kontekstu rodne tranzicije*²⁹ koji se sastoji od 13 brojeva na pet stranica. Ne ulazeći u pojedinačnu analizu svih brojeva, ističemo srž dokumenta: transseksualna osoba je dobrodošla u njihovu Crkvu; ako još nije krštena, bit će krštena po propisanom liturgijskom obredu; ako je već krštena, tada će se slaviti obred potvrde krsne vjere kako bi se liturgijski potvrdila njihova rodna tranzicija ili promjena spola, ali sada s drugim imenom; svoje svećenike Crkva poziva da budu »osjetljivi i kreativni« pružajući im potporu i dobrodošlicu s novim identitetom u crkvu Božju. Ipak, kako tvrde, ne radi se o novom krštenju, iako se u obredu koristi voda i sveto ulje.

Stoga je Anglikanska Crkva Engleske pripravila liturgijski obred priznavanja novog spolnog identiteta transseksualnih osoba, a obred nazivaju »potvrda krsne vjere« (*Affirmation of Baptismal Faith*). U fus noti 1 tog dokumenta ovako tumače što je to potvrda krsne vjere (vlastiti prijevod):

»Potvrda krsne vjere je služba osmišljena da se normalno koristi za one koji su već potvrđeni. Međutim, ako trans osoba već nije potvrđena, pastoralno je prikladno da se primijeni potvrda krsne vjere koristi zbog fleksibilnosti i pastoralne prilagodbe koja se nudi. U tom bi slučaju u dogledno vrijeme mogla uslijediti potvrda. Ako se liturgijsko priznavanje rodne tranzicije odvija u kontekstu krštenja, potvrde ili afirmacije krsne vjere, kuća biskupâ potiče ministre da na sve zahtjeve odgovore s toliko kreativnosti i osjetljivosti kako to dopuštaju rubrike i bilješke. Smjernice koje slijede pretpostavljaju uporabu potvrde krsne vjere, ali velik dio toga mogao bi se prilagoditi krštenju ili potvrdi ako su prikladniji.«³⁰

²⁹ Usp. The Church of England, *Pastoral Guidance for use in conjunction with the Affirmation of Baptismal Faith in the context of gender transition*, u: <https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2019-06/pastoral-guidance-affirmation-baptismal-faith-context-gender-transition.pdf> (8. 10. 2023.)

³⁰ *Pastoral Guidance for use in conjunction with the Affirmation of Baptismal Faith in the context of gender transition*, reference 1: »Affirmation of Baptismal Faith

Liturgijski obred potvrde krsne vjere sastoji se od tri dijela. U prvom dijelu se po prvi put koristi novo ime osobe koja je promijenila spol uz riječi:

»N, neka Bog obnovi svoj život u tebi da možeš priznati njegovo ime danas i zauvijek.«

Drugi dio predviđa mazanje krizmom prema već ustaljenom obredu njihovih liturgijskih knjiga. Treći dio predviđa neki mogući dar kojega će crkveni službenik dati toj osobi ili Bibliju, ali sada s njezinim urezanim novim imenom.

Navedeni obred potvrde krsne vjere ne upisuje se u maticu krštenih nego u posebnu knjigu za transseksualne osobe riječima: »Time se potvrđuje da je na [datum potvrde] N. potvrdio obećanja dana na krštenju.«

ZAKLJUČAK

Svako vrijeme donosi svoje izazove, tako i naše. Jedan od njih je svakako i transseksualnost, fenomen i činjenica prisutna u našem društvu, napose zadnjih tridesetak godina. Zbog sve većeg medijskog i političkog utjecaja, suvremena medicina i psihijatrija podlegla je tim upitnim i do kraja nerazjašnjenim i neopravdanim zahvatima zadiranja u spolni identitet osobe kojima se samo izvanjski »rješava problem«, dok onaj unutarnji, kao santa leda ispod površine mora, duboko ostaje skriven mnogima, neriješen i svakim danom biva sve veći.

Trenutno zakonodavstvo Crkve suočeno je s tom santom leda transseksualnosti i nastoji je svojim pravnim odredbama usmjeriti u ispravnom pravcu, a to je dobro same osobe i zajednice u kojoj takva osoba živi. Dokaz tome su i odgovori na prethodno postavljena pitanja. Očito je da crkveni zakon (ne samo crkveni!) ne može predvidjeti sve situacije u kojima se jedna transseksualna osoba može naći. Međutim, može dati temeljne upute ili smjernice za isprav-

is a service designed to be used normally for those who have already been confirmed. However, if a trans person has not already been confirmed, it might still be pastorally appropriate for the Affirmation of Baptismal Faith to be used because of the flexibility and pastoral adaptation it offers. In such a case, confirmation might follow in due course. Whether the liturgical recognition of gender transition takes place in the context of baptism, confirmation or Affirmation of Baptismal Faith, the House of Bishops encourages ministers to respond to all requests with as much creativity and sensitivity as the rubrics and Notes allow. The guidance that follows assumes the use of the Affirmation of Baptismal Faith, but much of it could be adapted for baptism or confirmation if that were more appropriate.«

no, opravdano i zakonito postupanje prema tim osoba i njihovom mogućem sudjelovanju u životu same Crkve što smo u ovom radu nastojali prikazati. Vjerojatno će se pojaviti i dodatna pitanja u vezi obrađene teme ili potreba za dubljom, napose interdisciplinarnom analizom. Izazovi vremena će svakako na to ukazati.

GENDER CHANGE AND CANON LAW

Summary

Gender change is one of the most current topics of contemporary society, about which journalistic columns are written, and many Internet sites present it as the most suitable solution to all problems related to the crisis of personal and sexual identity. The aim of this paper is not an interdisciplinary analysis of the causes and reasons of gender change, nor the attitude of social and political systems with their legal regulation of gender change. Our intention was to put a person, who had already completed the gender change process, in front of the canonical legal procedures to establish if it still has the same rights and obligations in the Catholic Church in comparison it had before the gender change. In doing so, we will put an emphasis on three canonical classes - marital, clerical and consecrated life class, this providing an answer to the question whether such a person can be canonically appropriate to belong to one of the said classes. We will also look at the possible canonical consequences when someone from these classes changes gender after becoming a member of certain classes. Furthermore, we will also deal with the question of whether the canonical regulations of the Church provide possible space for such a person to obtain some of the church services. At the end, we will offer some concrete clarifications on what to do with the personal data of a transgender person related to (im)possible changes to the registry data of church books.

Key words: gender change, transsexualism, canon law, Church, marriage, clerical state, consecrated life, baptismal register